

Андрійчук Тамара В'ячеславівна,
кандидат біологічних наук

Хом'як Іван Владиславович,
кандидат біологічних наук, доцент

Демчук Наталія Станіславівна,
кандидат біологічних наук

Власенко Руслана Петрівна,
кандидат біологічних наук, доцент

Костюк Віталій Степанович,
кандидат біологічних наук

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир,
Україна, e-mail: andriychuk2012@ukr.net

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир,
Україна

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир,
Україна

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир,
Україна

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир,
Україна

ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ МАРШРУТ «СВЯЩЕННІ ДЖЕРЕЛА СЛОВЕЧАНСЬКО-ОВРУЦЬКОГО КРЯЖУ»

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення можливості впливу розбудови мережі екологічних маршрутів на залучення громад до природоохоронної діяльності, на прикладі створення еколого-просвітницького маршруту на території Словечансько-Овруцького кряжу.

Методика. Було застосовані стандартні польові та камеральні геоботанічні і картографічні методи. Період польових досліджень тривав із 2004 по 2019 роки. Під час експедиційних та стаціонарних досліджень було створено ряд стандартних геоботанічних описів та закладено кілька еколого-ценотичних профілів. За допомогою методів картографічного моделювання було створено ландшафтні карти Словечансько-Овруцького кряжу та прокладено цілісну систему екологічних стежок через його найвідоміші природні джерела. Опрацьовано археологічні, історичні, етнографічні та бібліографічні матеріали.

Результати. Було розроблено еколого-просвітницький довжиною біля 100 км, який об'єднує між собою 13 найвідоміших джерел. Кожне із цих джерел є культовим об'єктом, із яким пов'язано велике число міфів та ритуалів, що до цих пір активно практикуються. Словечансько-Овруцький кряж, насамперед, вражав дослідників потужними джерелами, які виривалися на денну поверхню. За тисячоліття людської історії в цих місцях сформувався культ поклоніння таким об'єктам. Діяльність направлена на вивчення, збереження та благоустрій цих джерел активізує місцеві територіальні громади щодо турботи про природне середовище, культурну та історичну спадщину.

Еколого-просвітницький маршрут «Природні джерела Словечансько-Овруцького кряжу» є унікальною системою, що репрезентує природні феномени світового значення в поєднанні із автохтонною культурою, яка є адаптацією спільнот до місцевих природних умов. Єдиним комплексним та системним рішенням, що забезпечить сталий розвиток громад водночас із збереженням природної та історико-культурної ідентичності є створення НПП «Словечансько-Овруцький кряж». Без цих кроків місцеве населення, яке є носієм унікальних історико-культурних та звичаєвих характеристик, стає все більш вразливим перед глобальними перетвореннями природного середовища. Воно економічно та світоглядно зильно інтегровано із природними комплексами і їхня втрата призведе до деградації та вимирання автохтонної культури.

Наукова новизна. Вперше розглядається автохтонна культура як спосіб адаптації до умов навколишнього середовища.

Практична значимість. Залучення місцевих громад до вивчення, облаштування та охорони природних джерел є одним із найкращих способів популяризації дбайливого ставлення до навколишнього середовища. Особливо це актуально в районі проектування та створення національного природного парку.

Ключові слова: національний природний парк, екологічна стежка, територіальні громади.

Андрійчук Тамара Вячеславовна,
кандидат биологических наук

Хом'як Иван Владиславович,
кандидат биологических наук, доцент

Демчук Наталья Станиславовна,
кандидат биологических наук

Власенко Руслана Петровна,
кандидат биологических наук, доцент

Костюк Виталий Степанович,
кандидат биологических наук

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
г. Житомир, Украина, e-mail: andriychuk2012@ukr.net

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
г. Житомир, Украина

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
г. Житомир, Украина

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
г. Житомир, Украина

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
г. Житомир, Украина

Цель исследования. Целью исследования является изучение возможности влияния экологических маршрутов на привлечение местного населения к природоохранной деятельности на пр создания эколого-просветительского маршрута на территории Словечанско-Овручского кряжа.

Методика. Было применены стандартные полевые и камеральные геоботанические картографические методы. Период полевых исследований длился с 2004 по 2019 годы. Во экспедиционных и стационарных исследований был создан ряд стандартных геоботанических опис заложено несколько эколого-ценотических профилей. С помощью методов картографиче моделирования были созданы ландшафтные карты Словечанско-Овручского кряжа и проложено цело систему экологических троп через его самые известные природные источники. Обраб археологические, исторические, этнографические и библиографические материалы.

Результаты. Был разработан эколого-просветительский длиной около 100 км, который объед между собой 13 самых известных родников. Каждый из них является культовым объектом, с ко связано большое число мифов и ритуалов, которые до сих пор активно практикуются. Словеча Овруцкий кряж прежде всего поражае исследователей мощными источниками, которые вырывают поверхность. За тысячелетия человеческой истории в этих местах сформировался культ поклонения объектам. Деятельность направленная на изучение, сохранение и благоустройство этих источ активизирует местные территориальные общины в направлении заботы о природной среде, культ историческом наследии. Эколого-просветительский маршрут «Природные источники Словеч Овручского кряжа» является уникальной системой, которая презентует природные феномены миз значения в сочетании с автохтонной культурой, что есть проявлением адаптации сообществ к ме природным условиям. Единственным комплексным и системным решением, обеспечения устой развитие микрообществ, одновременно с сохранением природной и историко-культурной идентич является создание НПП «Словечанско-Овручский кряж». Без этих шагов местное население, как но уникальных историко-культурных характеристик, становится все более уязвимым перед глобал преобразованиями природной среды. Оно экономически и мировоззренчески сильно интегриро природными комплексами и их потеря приведет к деградации и вымирания автохтонной культуры.

Научная новизна. Впервые рассматривается автохтонная культура как способ адаптации к усл окружающей среды.

Практическая значимость. Привлечение местного населения к изучению, обустройству и природных источников – является одним из наиболее эффективных способов популяризации бере отношения к окружающей среде. Особенно это актуально в районе проектирования и существ национального природного парка.

Ключевые слова: национальный природный парк, экологическая тропа, территориальные общи

UDC 911.9:502

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.>

Andriiuchuk Tamara Viacheslavivna,
PhD

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, UK
e-mail: andriychuk2012@ul

Khomiak Ivan Vladyslavovych,
PhD, Associate Professor

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, UK

Demchuk Nataliia Stanislavivna,
PhD

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, UK

Vlasenko Ruslana Petrivna,
PhD, Associate Professor

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, UK

Kostiuk Vitalii Stepanovych,
PhD

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, UK

ECOLOGICAL AND EDUCATIONAL ROUTE OF THE SACRED SPRINGS OF THE SLOVECHANSKO-OVRUCHSKY RIDGE

The aim. The aim of the study is to exploring the possibilities of using the development of netw ecological routes and the involvement of communities in environmental activities, on the example of crea ecological and educational route in the Slovenian-Ovruch ridge.

Research methods. We apply standard field and cameral geobotanical and cartographic methods. C research lasted from 2004 to 2019. We have created many standard geobotanical descriptions and created ecological-coenotic profiles using expeditionary and stationary field methods. We created landscape maps a holistic system of ecological trails through its most famous natural sources using cartographic modeling n We have studied archaeological, historical, ethnographic and bibliographic materials.

The results. We have developed an environmental education site about 100 km long, which combin the most famous natural springs. Each of these natural springs is a cult object, associated with a large nu myths and rituals that are still actively practiced. The Slovechansko-Ovruch ridge first of all impressed res with powerful natural springs that burst to the surface. Over the millennia of human history, a cult of wor: been formed in these places for natural spring. For the first time, we consider indigenous culture as a way to environmental conditions. Our activities aimed at studying, preserving and improving these sources will

local communities to care for the environment, cultural and historical heritage. The ecological and educational route "Natural springs of the Slovechansko-Ovruch ridge" is a unique system that represents natural phenomena of world importance in combination with indigenous culture, which is the adaptation of communities to local natural conditions. Creation of NP "Slovechansko-Ovrutsky ridge" is the only comprehensive and systematic solution that will ensure sustainable development of communities while preserving the natural and historical and cultural identity. The local population, which has unique historical, cultural characteristics, is becoming increasingly vulnerable to global changes in the natural environment without these steps. The aboriginal population is economically and ideologically strongly integrated with natural complexes, so their loss will lead to the degradation and extinction of aboriginal culture.

Scientific innovation. For the first time, we consider indigenous culture as a way to adapt to environmental conditions.

Practical significance. The best way to promote caring for the environment is to involve local communities in the study, development and protection of natural resources. This is especially true in the area of design and creation of a national nature park.

Key words: national nature park, ecological trail, territorial communities.

Постановка проблеми. Однією із ключових проблем дисгармонійних відносин людини і довкілля є значне скорочення площ природних ландшафтів та їхня значна трансформація. Найефективнішим способом її розв'язання є створення нових об'єктів природно-заповідного фонду. На цьому шляху виникає багато перепон, серед них – протистояння процесу розширення природоохоронної мережі. Цей опір часто іде не лише від підприємців, зацікавлених в прямій експлуатації природних ресурсів, чи політиків на чий рішення вони впливають. Часто антипатію до створення природоохоронних об'єктів проявляють місцеві громади. Це може бути викликано як об'єктивними причинами (місцеве населення теж використовує ресурси об'єкту) так і суб'єктивними причинами (інформаційно-пропагандистська компанія опонентів створення об'єкту або ірраціональний страх перед невідомим). Пошук підходів зміни ставлення місцевого населення на протилежне є важливою задачею під час розбудови природоохоронної мережі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американський еколог і природоохоронець стверджував що проблеми відносин людини із природою містять в собі значну частку етичних та естетичних компонентів [19]. Він запровадив концепцію «диких земель», призначенням яких є виховання в людині любові до природи через пряме спілкування із найкращими її зразками [20, 21]. Цю концепцію найзручніше реалізовувати в рамках розвитку зеленого туризму. Мова іде про особливі природоохоронні об'єкти, на території яких разом із зонами строгої заповідності є екологічні стежки та маршрути. Такими об'єктами є біосферні резервати та національні природні парки.

Для поєднання еколого-просвітницької діяльності із заповіданням кожен із обраних об'єктів повинен відповідати цілому ряду вимог. Серед них здатність бути стійким до певного рекреаційного тиску, бути компактним, з високим ландшафтним різноманіттям та мати високі естетичні якості [1]. Одним із об'єктів, які майже ідеально підходять для такої мети є Словечансько-Овруцький кряж [3]. Він є унікальним природним об'єктом, що поєднує в собі велике число цінних феноменів (геологічних, ландшафтних, екологічних, ботанічних, історичних, етнолінгвістичних та етнокультурних). Про це писав академік Павло Аполонович Тутковський після знайомства із кряжем на початку ХХ ст. [9]. Усі подальші дослідження цієї території лише підтверджували його твердження [8, 11].

Словечансько-Овруцький кряж здавна приваблював природоохоронців та любителів зеленого туризму [17]. Ідея розширення мережі об'єктів природно-заповідного фонду озвучувалася в колах науковців із середини ХХ століття. Це вилилось в створення великого числа заказників різного призначення. Однак, вони не можуть виконувати функції збереження різноманітних ландшафтів як єдиного цілого. З такою задачею може справитися лише Національний природний парк. Вперше таку ідею висловили Тетяна Леонідівна Андрієнко та Сергій Юрійович Попович [2]. Розширення міжнародної активності все частіше виносять цю ідею на перший план [5]. Починаючи із 2019 року територія кряжу є однією із ключових ділянок проекту «Полісся – дика природа без кордонів: збереження одного із найбільших регіонів дикої природи Європи» [4]. В рамках цього проекту ідея створення Національного природного парку «Словечансько-Овруцький кряж» переросла до конкретних дій [18].

Паралельно, в рамках вищезазначеного проекту, розробляється еколого-просвітницький маршрут «Джерела Словечансько-Овруцького кряжу». Він побудований на основі розробленого раніше туристичного маршруту «Легенди Нору», але виконує дещо інші функції [15].

Формування цілей статті. Постановка завдання. Провідною ціллю нашого дослідження є розглянути можливості розбудови мережі екологічних маршрутів на залучення громад до природоохоронної діяльності та виховання їхньої лояльності до ідеї створення нових об'єктів природно-заповідної справи. Відповідно до цілі було поставлено такі завдання:

1) Розробити проект еколого-просвітницького маршруту «Джерела Словечансько-Овруцького кряжу.

2) Розробити систему заходів, які сприятимуть залучення громад до еколого-просвітницької та природоохоронної діяльності.

3) Розробити теоретичні основи еколого-просвітницької роботи із місцевим населенням через розбудову мережі зеленого туризму.

Виклад основного матеріалу. Кожен вид, адаптуючись до навколишнього середовища, змінюється на багатьох рівнях: генетичному, фізіологічному, анатомічному, поведінковому та соціальному. Останній передбачає формування певних форм поведінки на рівні груп індивідів. Ці форми є культурними феноменами. До них належать релігія, забобони, табу, ритуали, звичаї, побутові обряди, мистецтво та інше. Такі адаптації можуть стосуватися як окремих частин населення, що проживає на певній території так і усього населення в цілому.

Культура, як форма адаптації залежить не лише від природних умов, а й від способу взаємодії із ними [13]. Саме тому ми можемо бачити подібні культурні феномени в різних частинах світу в народів не сильно пов'язаних між собою спільною історією. Водночас вони відрізняються між собою через різні підходи до адаптації та через атавістичні культурні риси, перенесені з минулого. Адаптаційні культурні феномени не є сталими – вони змінюються і розвиваються. Незважаючи на те, що природні умови змінилися разом із способом виживання, деякі традиції продовжують існувати та впливати на суспільну свідомість.

Розглянемо Словечансько-Овруцький кряж як середовище для формування оригінальної автентичної культури. Це височина яка протягом тривалого часу була заселена людьми. Перші знахідки людської діяльності стосуються ще часів палеоліту. Антропологічні дані свідчать про те, що незважаючи на постійну міграцію населення, тут залишалося автохтонне ядро пов'язане із початком пізнього палеоліту [6]. Певні автохтонні вірування, перенесені із до неолітичних часів зберігаються до наших днів [7]. Тут переважають магічні та анімістичні вірування, пов'язані із різноманітними явищами природи, що мають частково християнську зовнішню атрибутику. Незважаючи на асиміляцію із православ'ям, за своєю суттю, а часто і за формою, це є давні світоглядні моделі, більш характерні для мисливців та збирачів. Тривала часткова ізоляція від культурних перетворень світу поза межами цього регіону та активний консерватизм дозволили зберегти ці світоглядні моделі протягом тисячоліть. Ні активна торгівля із Середземномор'ям в першому тисячолітті нашої ери, ні подальше включення цієї території до різноманітних імперій кардинально не змінили ситуації.

Ключовим об'єктом в багатьох культових явищах є природні джерела. Саме на них вказує академік П. А. Тутковський, порівнюючи кряж із Еллоустоуном [9]. У районі облаштування природних джерел, які називають «святинами криничками», розгоряється світоглядний конфлікт у місцевих жителів щодо їхнього ставлення до довкілля. З одного боку, нав'язувана століттями дисгармонія відносин із природою та прищеплювання відчуття безвідповідальності, а із іншого боку сакралізація криниці як духу-помічника [12, 14]. Століття позбавлення власності та вбивання відчуття що її межі поширюються далі ніж це визначено гаманцем чи обійстям, перетворило жителя цього регіону на безвідповідального тимчасового споживача [16]. Водночас тисячолітня християнізація не викоринили анімістичні та магічні міфи із його світогляду.

Під час реалізації проекту «Полісся – дика природа без кордонів: збереження одного із найбільших регіонів дикої природи Європи» виникла проблема пошуку ключової точки, через яку можна було б заохотити місцеве населення до участі в створенні НПП «Словечансько-Овруцький кряж». Експерти разом із студентською волонтерською групою Житомирського державного університету імені Івана Франка «Хранителі Полісся» вирішили, що саме священні криниці, облаштовані на природних джерелах, можуть стати головним атрактором природоохоронної діяльності місцевого населення [10]. З цією метою було розроблено еколого-просвітницький маршрут «Природні джерела Словечансько-Овруцького кряжу».

Маршрут прокладений в околицях території проектного НПП «Словечансько-Овруцький кряж». Його протяжність дорівнює 108 км. Він включає в себе 15 природних джерел, які є сакральними об'єктами для місцевого населення та знаходяться в природних або близьких до природних ландшафтів. Маршрут охоплює основні типи оселищ території кряжу.

Він розпочинається на північно-східній околиці кряжу в районі села Піщанка. Першим джерелом з яким знайомляться відвідувачі маршруту є священна криничка в селі Клинець. Завершується еколого-просвітницький маршрут у північно-західній частині кряжу на межі між його лесовою та скелястою частинами. Фінал маршруту – це криничка в селі Бігунь, розташована на схилах пагорбу посеред виходів рожевих кварцитів.

В короткому викладі маршрут має такий вигляд:

1. Старт маршруту. Північно-Східна околиця Словечансько-Овруцького кряжу (51.352920, 28.687962). Загальне ознайомлення з Словечансько-Овруцьким кряжем.
2. Переміщення до східної околиці села Клинець. Історія вивчення природи кряжу до початку XX століття.
3. Священна криничка в селі Клинець (51.332082, 28.687728). Розповідь про водні ресурси кряжу та чому П.А. Тутковський порівнював його із Еллоустоуном.
4. Переміщення східною частиною гребня кряжу через населені пункти Мишковиці, Павловичі, Барвінкове до покинутої пірофілітової копальні. Історія про давню історію використання пірофіліту (овруцького шиферу).
5. Зупинка на березі р. Норинь (51.288080, 28.625775). Розповідь про давню історію кряжу.
6. Переміщення до кринички в селі Велика Хайча. Розповідь про автентичну культуру населення кряжу.
7. Криничка в селі Велика Хайча (51.300231, 28.596684).
8. Переміщення через села Велика Хайча, Великий Кобилин, Малий Кобилин, Коптіївщина, Покалів. Історія боротьби із яротворенням і її наслідки.
9. Матвійова криниця (51.364961, 28.571275). Історія української шляхти.
10. Переміщення в долину річки Іллімка через Нагоряни, Оленичі, Сирківщину. Історія про події часів визвольних змагань, зокрема про події другої світової війни.
11. Узбережжя річки Іллімка (51.324978, 28.484497). Загальна характеристика Словечансько-Овруцького кряжу. Основні об'єкти: водні оселища до та після зарегулювання. Поселення ондатри. Колонія берегових ластівок та золотистої шурки.
12. Екологічна стежка вздовж річки Іллімка (до точки 51.334310, 28.489346). Знайомство із біотою кряжу. Основні об'єкти: екологічна стежка із прибережною та водною рослинністю, оселищами на основі робінієвих лісів та тернових чагарників.
13. Священна криниця в селі Сорокопень (51.335007, 28.490333). Основні об'єкти: рекреаційна зона із інформаційними стендами, криниця, капличка.
14. Переміщення через лесовий хребет кряжу (знайомство із впливом інвазійної флори, виходів гірських порід та умов середовища на формування оселищ кряжу). Основні об'єкти: ландшафти лесової частини кряжу, оселища балкових лісів, геомагнітна аномалія «Вишка», виходи бурого залізняка.
15. Село Нові Велідники. Історичний та культурний конгломерат села Нові Велідники.
16. Рекреаційна зона між селами Сорокопень та Нові Велідники (51.364961, 28.571275).
17. Переміщення до села Старі Велідники долиною річки Норинь. Спостереження за колоніями берегових ластівок та золотистих шурок.
18. Священна криниця в селі Старі Велідники (51.312083, 28.442821). Основні об'єкти: криниця, піщаний кар'єр із включеннями різноманітних мінералів та гірських порід, закам'янілості, оселища долини річки Норинь із раритетними видами.
19. Переміщення через село Старі Велідники. Знайомство із історією кряжу під час монголо-татарської навали. Основні об'єкти: копальні рожевого кварциту, залишки помістя і парку Потоцьких, річка Татаринка із курганными похованнями.
20. Священна криничка в долині річки Татаринка (51.302335, 28.416834). Основні об'єкти: криничка. Ландшафти долини річки Татаринка, водні та прибережно-водні оселища.
21. Переміщення лівим берегом долини річки Прибитки. Знайомство із основними типами соснових лісів Українського Полісся. Основні об'єкти: оселища соснових лісів різного типу, відновлювана рослинність на піщаних пагорбах.
22. Священна криничка біля витоків річки Прибитки (51.298839, 28.377315). Основні об'єкти: криничка, оселища боліт.
23. Переміщення через пагорби південної частини кряжу. Знайомство із особливостями формування лісових ландшафтів. Основні об'єкти: оселища південного схилу кварцитної частини кряжу

24. Священна криничка в долині річки Мощаниця (приблизно 51.282105, 28.316053). Основні об'єкти: лівий берег долини річки Мощаниця сформований схилами кряжу.
25. Переміщення вздовж лівого берега долини річки Мощаниця. Знайомство із раритетними оселищами Словечансько-Овруцького кряжу. Основні об'єкти: оселища ацидофільних неморальних дубових лісів, прибережних чагарників та висикотравних боліт.
26. Священна криничка в урочищі Мощаниця (51.273421, 28.303123). Основні об'єкти: рекреаційна зона, криничка, мезотрофні болота.
27. Переміщення південними околицями Словечансько-Овруцького кряжу (51.284511, 28.293526). Демонстрація зміни екосистем під впливом поселення бобрів
28. Криничка посеред боліт (51.286763, 28.291831) (№11).
29. Екскурсія покинутою ракетною базою (51.287904, 28.274804).
30. Переміщення через кварцитний хребет Словечансько-Овруцького кряжу. Основні об'єкти: лісові оселища, водойми із мезотрофними болотами та місцезнаходженнями пухирника.
31. Листвинська священна криничка (51.323619, 28.346962). Основні об'єкти: криничка, рекреаційна зона «Вулик».
32. Переміщення через найвищі пагорби лесової частини кряжу (Листвин, Задорні, Антоновичі). Знайомство із нетрансформованими лісовими екосистемами балок.
33. Городецька криничка (51.371289, 28.263259) (№13). Історія про одне із найбільш найбагатших міст Деревлян.
34. Переміщення до села Бігунь. Знайомство із рододендроновими лісами. Заклучна розповідь про унікальність природи кряжу та його історії.
35. Фінал маршруту (51.397204, 28.254888).

Маршрут можна проходити у різні способи: пішки, на конях, велосипедах, мотоциклах, автомобілях із високою прохідністю. Також є можливість рухатися облаштованими дорогами, автобусі із виходом до основних об'єктів. Тривалість проходження залежить від способу переміщення та числа відвідуваних об'єктів. Цей маршрут можна розбивати на окремі частини, відвідувати його у кілька підходів.

Еколого-просвітницький маршрут «Природні джерела Словечансько-Овруцького кряжу» не покриває і десятої частини усіх природних, культурних та історичних феноменів території, він дозволяє сформувати досить чітке уявлення про них. Розбудова та популяризація маршруту одним із багатьох заходів направлених на збереження автентичної культури та природних ландшафтів цього унікального куточка нашої планети. У підтримку маршруту та збереження активізації місцевого населення було також організовано конкурс аматорських дослідницьких робіт «Природні джерела Словечансько-Овруцького кряжу під захист громад».

Висновки і перспективи подальших розвідок. З метою активізації місцевих громад у напрямку збереження природного середовища, культурної та історичної спадщини необхідно опиратися на уже сформовану світоглядну систему, пов'язану із ними. Це можуть бути природні об'єкти або ландшафти, що мають сакральне культове значення. Бажано щоб ці об'єкти були пов'язані із давніми культами, які були глибше пов'язані із адаптацією до природного середовища.

Еколого-просвітницький маршрут «Природні джерела Словечансько-Овруцького кряжу» є унікальною системою, яка репрезентує природні феномени світового значення в поєднанні з автохтонною культурою, яка є адаптацією спільнот до місцевих природних умов.

Єдиним комплексним та системним рішенням, що забезпечить сталий розвиток території водночас із збереженням природної та історико-культурної ідентичності є створення НП «Словечансько-Овруцький кряж».

Список використаних джерел

1. Андрейчук В.М., Бучко Ж.І. Питання вивчення естетичних можливостей ландшафтів для потреб рекреації. *Географічна освіта в Україні: збірник наукових праць*. Київ: Фітосоціоцентр, 2000. С. 21.
2. Андриенко Т.Л., Попович С.Ю., Прядко Е.И. Находки на Словечанско-Овручской возвышенности (Украинское Полесье). *Ботанический журнал*. 1984. Т.69. № 7. С. 958-962.
3. Бучко Ж.І. Методологічні проблеми естетичного сприйняття ландшафтів. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія Географія*. Вип.104. Чернівці: ЧНУ, 2001. С. 61-66.
4. Гарбар О.В., Масловська О.С., Хом'як І.В. Перспективи створення білатерального біосферного резервату в Центральному Поліссі. *Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених* (м. Житомир, 7 листопада 2019 р.). Житомир: «Житомирська політехніка», 2019. С. 113.
5. Жила С.М., Хомяк І.В. Перспективи та проблеми створення транскордонного біосферного резервату. *Створення транскордонного біосферного резервату та екологічної мережі в Поліссі*. К.: Національний комітет України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», 2008. С. 153-169.
6. Сегеда Сергій. Антропологічний склад українського народу: етногенетичний аспект. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 256 с.
7. Скрильнікова Людмила. Поліська демонологія та її номінація в говірці села Старі Веледники [Овруцького району]. *Етнолінгвістичні дослідження*. 2018. № 1. С. 10-15.

- зук. праць Нац. акад. наук України Ін-т укр. мови, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, Центр етнолінгвіст. дослідж. / відп. ред. П. Гриценко, Ходьська. Житомир: Полісся, 2007. С. 177-184.
- Т.К. Нариси флори Овруцько-Словечанського краю. *Український ботанічний журнал*. 1965. Т.22. № 4. С. 63-67.
- ський П.А. Словечансько-Овруцький край і узбережжя ріки Словечни. Геологічний та геоморфологічний опис. К.: тство УАН, 1923. 59 с.
- як І.В., Круподьоров Д.В. Використання досліджень Словечансько-Овруцького краю з навчально-методичною метою: матер. анб.: Видавництво УДП, 2005. С. 25-27.
- як І.В. Класифікація та антропогенна трансформація екосистем Словечансько-Овруцького краю: дис. ... канд. біол. наук: 'НАН України, Ін-т ботаніки ім. М. Г. Холодного, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. К., 2010. 286 с.
- як І.В. Легенди Нору. Дідове коло. Житомир: Рута, 2011. 167 с.
- як І.В., Коростецький В.О. Соціоекологія з основами екологічної етики: посібник для студентів класичних університетів. : ПП «Рута», 2011. 268 с.
- як І.В. Легенди Нору. Дорога Живенора. Житомир: Абсолют принт. 2012. 148 с.
- як І.В., Дунаєвська О.Ф., Рябцева Н.О. Про унікальний екологічний туристичний маршрут «Легенди Нору». *Наука. Молодь. 2017*: матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Житомир, 25 17 р.). Житомир, 2017. С. 161-163.
- як І.В. Особливості антропогенного впливу на природну динаміку екосистем Українського Полісся. *Екологічні науки*. 2018. Т. 2. С. 69-73.
- ль К.С., Хом'як І.В. Перспективи розвитку зеленого туризму в Овруцькому районі. *Сучасні проблеми екології*: тези XII ньської наукової on-line конференції студентів, магістрів та аспірантів з міжнародною участю (м. Житомир, 17 травня 2016 р.). : ЖДТУ, 2016. С. 26.
- каренко У.Ю. Про необхідність створення НПП «Словечансько-Овруцький край» як каталізатора до розвитку Житомирського *Науковий огляд*. 2020. №6 (69). С. 6-20.
- ld A. Some fundamentals of conservation in the southwest. *Environmental ethics*. 1979. V. 1. P. 131-141.
- ld A. Means and ends in wildlife management. *Environmental ethics*. 1990. V. 12. P. 329-332.
- R. The rights of nature. A history of environmental ethics. Madison: The Univ. Wisconsin Press, 1988. 290 p.

Список использованных источников

- ічук В.М., Бучко Ж.И. Вопросы изучения эстетических возможностей ландшафтов для нужд рекреации. Географическая наука ание в Украине: сборник научных трудов. Киев: Фитосоциосентр, 2000. С. 21.
- енко Т.Л., Попович С.Ю., Прыдко Е.И. Находки на Словечанско-Овручской возвышенности (Украинское Полесье). ский журнал. 1984. т.69. № 7. С. 958-962.
- Ж.И. Методологические проблемы эстетического восприятия ландшафтов. Научный вестник Черновицкого университета. ография. Вып.104. Черновцы: ЧНУ, 2001. С. 61-66.
- А.В., Масловская А.С., Хомяк И.В. Перспективы создания билатерального биосферного резервата в Центральном Полесье. ое развитие страны в рамках европейской интеграции: тезисы Всеукраинской научно-практической конференции соискателей образования и молодых ученых (г. Житомир, 7 ноября 2019 г.). Житомир: «Житомирская политехника», 2019. С. 113.
- М., Хомяк И.В. Перспективы и проблемы создания трансграничного биосферного резервата. Создание трансграничного ого резервата и экологической сети в Полесье. К.: Национальный комитет Украины по программе ЮНЕСКО «Человек и », 2008. С. 153-169.
- Сергей. Антропологический состав украинского народа: этногенетический аспект. К.: Издательство имени Елены Телиги, с.
- никова Людмила. Полесская демонология и ее номинация в говоре села Старые Веледники [Овручского района]. вистические студии: сборник науч. работ Нац. акад. наук Украины Ин-т укр. языка, Житомир. гос. ун-т им. И. Франко, Центр вист. исслед. / Отв. ред. П. Гриценко, В. Конобродська. Житомир: Полесье, 2007. С. 177-184.
- Т.К. Очерки флоры Овручско-Словечанского края. Украинский ботанический журнал. 1965. Т.22. № 4. С. 63-67.
- ський П.А. Словечанско-Овручский край и побережье реки Словечны. Геологическое и геоморфологическое описание. К.: тство УАН, 1923. 59 с.
- И. В., Круподьоров Д.В. Использование исследований Словечанско-Овручского края с учебно-методической целью: матер. анб.: Издательство УГПИ, 2005. С. 25-27.
- И.В. Класифікація та антропогенна трансформація екосистем Словечанско-Овручского края: дис. ... канд. биол. наук: 'НАН Украины, Ин-т ботаники им. Н. Г. Холодного, Житомир. гос. ун-т им. И. Франко. К., 2010. 286 с.
- И.В. Легенды Нору. Дедов круг. Житомир: Рута, 2011. 167 с.
- И.В., Коростецкий В.А. Социоекология с основами экологической этики: пособие для студентов классических гетов. Житомир: ЧП «Рута», 2011. 268 с.
- И.В. Легенды Нору. Дорога Живенора. Житомир: Абсолют принт. 2012. 148 с.
- И.В., Дунаевская А.Ф., Рябцева Н.А. Об уникальном экологическом туристическом маршруте «Легенды Нору». Наука. ь. Экология-2017: материалы XIII Всеукраинской научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых . Житомир, 25 мая 2017 г.). Житомир, 2017. С. 161-163.
- И.В. Особенности антропогенного воздействия на природную динамику экосистем Украинского Полесья. Экологические 18. №1 (20). Т. 2. С. 69-73.
- К.С., Хомяк И.В. Перспективы развития зеленого туризма в Овручском районе. Современные проблемы экологии: тезисы XII нской научной on-line конференции студентов, магистров и аспирантов с международным участием (г. Житомир, 17 мая 2016 ир: ЖДТУ, 2016. С. 26.
- каренко У.Ю. О необходимости создания НПП «Словечанско-Овручский край» как каталізатора к развитию Житомирского *Науковий огляд*. 2020. №6 (69). С. 6-20.
- ld A. Some fundamentals of conservation in the southwest. *Environmental ethics*. 1979. V. 1. P. 131-141.
- ld A. Means and ends in wildlife management. *Environmental ethics*. 1990. V. 12. P. 329-332.
- l. The rights of nature. A history of environmental ethics. Madison: The Univ. Wisconsin Press, 1988. 290 p.

References

- jchuk V.M., Buchko Zh.I. (2000) The question of studying the aesthetic possibilities of landscapes for recreational purposes. *lichna nauka i osvita v Ukraini: zbirnyk naukovykh pracj*. Kyiv: Fitosotsiotsentr, P. 21 (in Ukrainian).
- enko T.L., Popovich S.Yu., Pryadko Ye.I. (1984) Finds on the Slovechansko-Ovruch Upland (Ukrainian Polissya). *Botanicheskij ol*. 69, no. 7, pp. 958–962 (in Russian).
- o Zh.I. (2001) Methodological Problems of Natural Reception of Landscapes. *Naukovyy visnyk Chernivets'kogo universytetu. Serija: tija*. Chernivtsi: ChNU, no. 104, pp. 61–66 (in Ukrainian).

4. Gharbar O.V., Maslovsjka O.S., Khom'jak I.V. (2019) Prospects for the creation of a bilateral biosphere reserve in Central Polissya. *rozvytok krainy v ramkakh Yevropejskoi intehratsii: tezy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii zdobuvachiv vyshchoi osvity i mo. uchenykh*. Zhytomyr: «Zhytomyrska politehnika», p. 13 (in Ukrainian).
5. Zhyla S.M., Khomjak I.V. (2008) Prospects and problems of creating a transboundary biosphere reserve. *Stvorennja transkordon biosfernogo rezervatu ta ekologichnoji mrezi v Polissi*. K.: National Committee of Ukraine for the UNESCO program "Man and Biosphere", pp. 153–169 (in Ukrainian).
6. Segheda Serghij. (2001) *Anthropological composition of the Ukrainian people: ethnogenetic aspect*. Kyiv: Elena Teliga Publishing House, 256 p. (in Ukrainian).
7. Skrylnikova Ljudmyla. (2007) Polissya demonology and its nomination in the dialect of the village of Stari Velednyky [Ovruch district]. *Etnolingvistychni studiji*. P. Hrytsenko, V. Konobrodskaja (Ed.), Zhytomyr: Polissya, pp. 177–184 (in Ukrainian).
8. Smyk Gh.K. (1965) Essays on the flora of the Ovruch-Slovenian ridge. *Ukrainskij botanichesky zhurnal*, 22 (4), 63–67 (in Ukrainian).
9. Tutkovskij P.A. (1923) *Slovechansko-Ovruch ridge and the coast of the river Slovechna. Geological and geomorphological description*. Kyiv: UAS Publishing House, 59 p. (in Ukrainian).
10. Khom'jak I. V. (2005) *Use of researches of the Slovechansko-Ovruch ridge with the educational and methodical purpose*: mater. Uman: UDPI Publishing House, pp. 25–27 (in Ukrainian).
11. Khom'jak I.V. (2010) *Classification and anthropogenic transformation of ecosystems of the Slovechansko-Ovruch ridge*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv (in Ukrainian).
12. Khom'jak I. V. (2011) *Legends of Nora. Grandfather's circle*. Zhytomyr: Ruta, 167 p (in Ukrainian).
13. Khom'jak I.V., Korostec'kij V.O. (2011) *Socioecology with the basics of environmental ethics: a guide for students of classical universities*. Zhytomyr: Ruta, 268 p (in Ukrainian).
14. Khom'jak I.V. (2012) *Legends of Nora. The road of Givenora*. Zhytomyr: Absolute print, 148 p (in Ukrainian).
15. Khom'jak I.V., Dunajevskaja O.F., Rjabceva N.O. (2017) About the unique ecological tourist route "Legends of Nora". *Nauka. Metod. Ekologichna-2017: materialy XIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferenciji studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh*. Zhytomyr: 161–163 (in Ukrainian).
16. Khom'jak I.V. (2018) Features of anthropogenic impact on the natural dynamics of ecosystems of Ukrainian Polissya. *Ekologichni nauky*, vol. 1(20), no. 2, pp. 69–73.
17. Shvec' K.S., Khom'jak I.V. (2016) Prospects for the development of green tourism in Ovruch district. *Suchasni problemy ekologichnoji: KhII Vseukrainskoi naukovoji on-line konferenciji studentiv, magistriv ta aspirantiv z mizhnarodnoju uchastju*. Zhytomyr: ZhSTU, p. 2 (in Ukrainian).
18. Shynkarenko U.Ju. (2020) On the need to create NPP "Slovechansko-Ovrutsky ridge" as a catalyst for the development of the Zhytomyr region. *Naukovyj oghljad*, vol. 6, no. 69, pp. 6–20 (in Ukrainian).
19. Leopold A. (1979) Some fundamentals of conservation in the southwest. *Environmental ethics*, vol. 1, pp. 131–141.
20. Leopold A. (1990) Means and ends in wildlife management. *Environmental ethics*, vol. 12, pp. 329–332.
21. Nash R. (1988) *The rights of nature. A history of environmental ethics*. Madison: The Univ. Wisconsin Press, 290 p.